ԵՐԱՍՏԱՆ

Տարեգրական Էրմակ

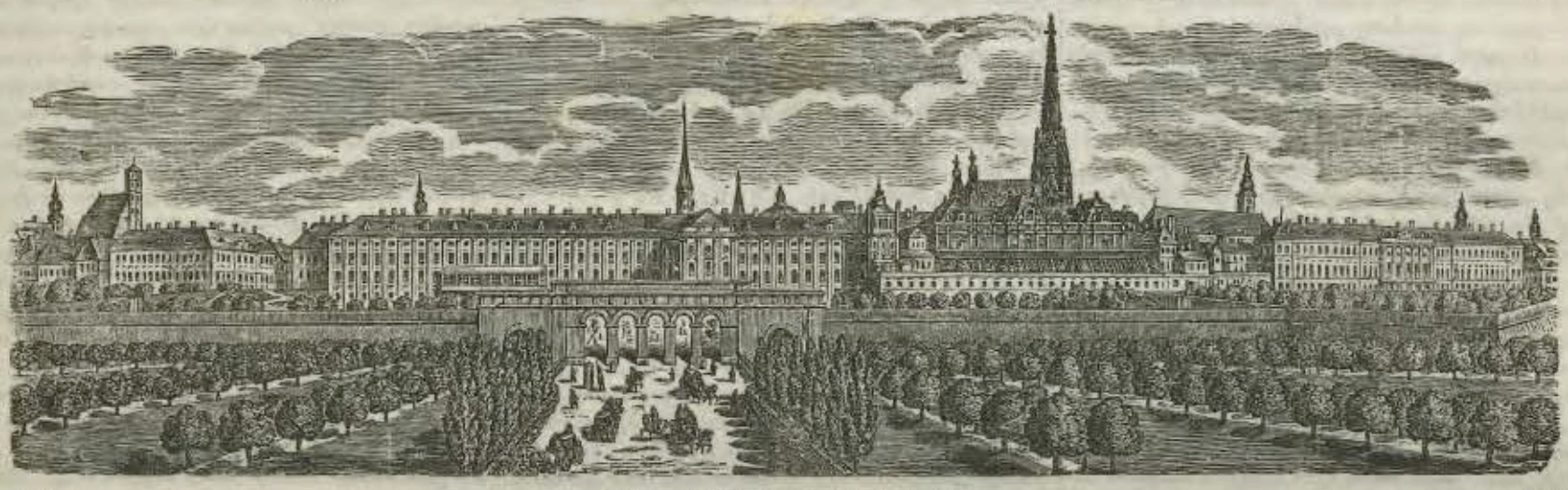

Թիւ 21 — 24 (12) ՄԱՅԻՍ — 1852

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՐՔԵՐ։ Ընծիւ մատենից։ Հանդէսք։ Արտիզի հրաժարումը։ Օրէնսդիր ժողովքին մէկ նիստը։

ԱՂԵՒԻՍ։ Խորհրդոնցի խնամակալութիւնները։ Պանիայի սոցիալիստներուն խնդիրն որոշուիլը։ Լանսոնի քաղաքագլուխին ազատուած կացութիւնը։

ՍԵՐԲԻԱՆ։ Ուսման վրայ պրոշիմ։ Ռաշմանագրութիւնեան սարքերգին։ Պաշտօնեայք կը հրաժարին։

ՀՈՍՄԱՆԱՑԻ ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ։ Պանինոյի իշխանը։

ԲՈՒՐԴՈՒՆԱՆ։ Թագաւոր հին Օփերեայ կ'երթայ։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ։ Ընտարին գործոց պաշտօնեան կը մեռնի։

ՈՒՍՈՒՄԱՆԱՊԱՏԻՆ - ԱՋՊԵՐԱՅԻՆ։ Սնրէոս եպիսկոպոս պատանդիր։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՂԱՆ։ Լուսաւորութիւն, գրականութիւն։ Գրաբարի հասարակաց տուութիւնեան։

ԲՈՒՐՍԱՅԱՆ ՊԱՊ։ Վերժինդրութիւն։ Բ։

Կ Ա Ղ Ա Ի Ա

Ընթերցողներս անդամանան խոստացածնուս համեմատ՝ հոստերը կ'ուղղենք ամսոյս 10ին հանդէսեան ընդարձակ տարբերել։ Արդէն ամսոյս 9էն Փարիզ արտաքոյ կարգի ուրախութիւնեան ու զուարթութիւնեան մէջ էր։ Պուլվարները, Էլիզէսեան դաշտերը, Դիւլիրի պարտէզը, Լուվրի Մուզէանը ժողովուրդը կը վխտար։ Շարունակ դրօշներէն շղթայակարով մարդիկ դար։ ամսոյս 8ին առտուն՝ երբոյ օտարականներուն թիւը 120,000ի հասած էր, անկէ ետու՝ շարունակ կ'աւելնար։ Թուն հանդէսին շատ նպաստաւոր եղաւ չնչը ու պայծառ օրը։ Առտուան ժամը 7էն ետու՝ քաղաքին ամէն կողմէն ժողովուրդն ալեաց պէս Արքեսի դաշտը կ'ընթանար։ Ժամը 10ին զօրաց գնդերը սկսան գալ, ամէն կողմը գունդ գունդ հետեւակագօրը կերցաւ, ձախ կողմն ալ գումարտակ գումարտակ հեծելազօրը, իսկ մէջտեղը թնդանօթաձիգները։ Զօրաց գնդերուն մէջէն անանք՝ որ արձակուն պիտի առնէին, Արքեսի դաշտին բլուրներուն երիզներուն կարգաւ կեցան։ Դէպ ի 11ին բոլոր կայարանները լեցուած էին։ Փահլիւանին նստարանին ալ ու ձախ կողմը՝ ազատութեան եղեւելի ոնձանց կայարաններն էին, Լոնց ոտքը սասիճանաւոր նստարաններ կային՝ պանդան ստարերկիրներու պաշտօնակարգաց համար։ Ընտրական դրդրցին երեսին երկու կողմերը շատ տարկեր գրուած էին, որոնք 12,000 հոգիէն աւելի կնստին առնել։ Իսկ Արքեսի դաշտին երկու կողմը, ժողովրդեան համար կայարաններ գրուած էին, որոնց մէջ 40,000էն աւելի մարդ մնած էր։ Ամ կայարանները մանելու առանին գինը 5 ֆրանք գրուած էր, բայց 50—100 ու մինչեւ 150 ֆրանգի ալ ծախուեցաւ։

Փահլիւանի իշխանին կայարանին մէջ կային Պաթիւսէ իշխանուհին, Էմսի Ցուլիոս, Լիլի Պէշէքի իշխանուհին, Նասիլէն Պոնապարդէ, Լուկիանոս Պոնապարդէ իշխանները, Քանինդի իշխանը, Քամբրիդա կոմսը եւ այլն, եւ այլն։ Պատուաւոր տեղը կեցած էին գլեմիէ ամէն Եւրոպական ազգերու ներկայացուցիչները։

Ժամը 11½ին Փարիզի դեր. արքեպիսկոպոսն իր կղերին եւ ուրիշ Հոգի Հայրերով, Արքեսի դաշտը մտաւ. 600էն աւելի կանոնիկոսք, ժողովրդապետք ու քահանայք իրենց հագուստով իր եւ ետեւէն կու գային, որոնք հրապարակին մէջտեղը կանգնուած խարանին երկու կողմը շարուեցան կեցան։

Ժամը 12ին 20 լսուէ մեծայուժ՝ մէկէն Լէնայի կամրջին վրայ Փահլիւանի իշխանն երեւցաւ։ Իշխանին Դիւքրիէն եղեալ թնդանօթներու ձայնով իմացուցին, որն որ անոր Արքեսի դաշտը հասնելու ատենը դարձեալ կրկնուեցաւ։ Դաղղէոն զօրապետի տեղակալի հանդիսաւոր հագած էր ու կուրծքը՝ պատուոյ լեգէոնին մեծ խաչը կը շողար։ Իրեն հետ էին Յերանիմոս իշխան սպարապետը, պատերազմի պաշտօնեան, Փաղղիայի սպարապետներն ու բանակին զօրապետներ, որոնց մէջ կային նաեւ արտաքոյ ցեղապետներ։ Ընտիրքի երեք դատաւորներն ալ ասոնց հետ մէջ մէյմէկ պատգամաւոր ունէին։

Փահլիւանը իշխանը ձին վազցնելով՝ հետեւակազօրաց առջեւէն անցաւ, որն որ զինքը՝ Ինցէ Դաղղէոն ազաղակով ընդունեցաւ։ Եւրոպ դրօշներն ցոյցնելու կայարաններուն առջեւէն անցան, որոնց վրայէն Նոյնպէս Ինցէ Դաղղէոն կը պոռային, վերջը ձիաւոր ու թնդանօթաձիգ զօրքն առջեւէն անցան։ Ասկէ ետու Լուդ։ Նաբոլէոն խորանին առջեւը կեցաւ ու կղերին բարեւ տուաւ, որն որ իրեն կեցցէ Դաղղէոն ազաղակով պատասխանեց։ Ասկից Փահլիւանը իրեն որոշուած կայարանը գնաց ու մէջտեղը դրուած թիկնաթոռին վրայ բազմեցաւ։ Ընդ դին նստեցաւ Յերանիմոս իշխանն իր հսկիչներով։ Ամ իշխանն առջինն եղաւ՝ որ Լուդ։ Նաբոլէոնին հաստատած սինոդական պատուանշանն առաւ։ Այն պատուանշանն երեկ Փահլիւանը իր ձեռքով գրած մեկ թղթովն տուեցաւ։ Ամ երկու թիկնաթոռներուն ետեւը կը կենային պաշտօնեաները, Էքսերմոն ու Վայլեան սպարապետները, Մաքսիմ ծովապետը, Մամիէս, Տոնէ ու Տիւրոն կայդիներները, եւ իշխանին օգնականները։

Բ. մէն բան կարգի դրուելէն ետու՝ հետեւակազօրաց, հեծելազօրաց ու թնդանօթաձիգ զօրաց գնդապետները կարգաւ իշխանին առջեւն եկան ու անոր ձեռքէն իրենց վաշտերուն որոշուած դրօշներն առին։ Ցառաջերկուքը քառորդ անցած՝ արձակուն նշաններու բաշխումը լմննցաւ։ Եւրոպ դրօշներն առնող գնդապետները, նոյնքան ձեռքերնին բռնած՝ պահեցին քիչ շարուեցան, որոնց պարգեւ խոսեցաւ իշխանը։

«Օրինաւորք։ Ազգաց պատմութիւնն՝ ըստ մեծի մասին՝ զօրաց պատմութիւն է։ Իր յաջողութիւններն կամ իր դժբախտութիւններն կախուած է քաղաքականութիւնեան ու հայրենեաց բարեաց։ Կը յայտնուիք, շատ մը աւար ու յաղթանակներ կամ անուրանալի ամօթ կու գայ։ Կը յայտնիք, ան առնն հանդիսաւ ու կարգ կանոն կը տիրէ։ — Ասոր համար թէ ժողովուրդն ու. թէ զօրքը կրօնական մեծարանք մը կը բերին զինուորական պատուոյ անուանկ նշաններուն, որոնք անցած դարուն պատերազմներն ու յաղթութիւնները կը յիշեցնեն։ Հոգեւոր այս իրը, զոր ես դարուս սկիզբը Դաղղէոն կարգն ընդունեցայ, Գաղղիայի երկրորդ ծննդեան ու մեծութեան դրոշակի խորհրդանշանն էր։ Ասիկայ մեր զինուորներուն մէջ անհետ եղաւ։ Բայց պէտք էր որ դարձեալ գար, երբոր Գաղղիա իր հարուածներէն զլուխ վերցնելով եւ ինք իրեն տէր բլլալով՝ չէր ուզեր յուսցնել թէ իր սեպհականութիւնքը կը մերժէ։ — Ցինուորք։ առէք դարձեալ այդ ոսկի արծուենշանը, չէ թէ իբրեւ արտաքին նշանակներու. ապատանդիք, հապա իբրեւ նշանակ մեր անկախութեան, իբրեւ գերագանակն ժամանակի մը յիշատակ, եւ իբրեւ ամէն վաշտերու ապրուստանութեան նշանակ։ Ուստի դարձեալ այդ արծուենշանը, որն որ այնչափ անգամ մեր հոլքը յաղթութիւններու տարաւ, եւ երբոյ մրրիկ՝ պէտք եղած ատեն՝ դաշտ. անոր համար մեռնելու։»

Լսող դիմացը գնդապետները՝ Ինցէ դահլիւն, Ինցէ Դաղղէոն պատասխանեցին։ Մինակ քանի մը գլխէ՝ Ինցէ կայսր ձայնն եղաւ։ Ասկէ ետու գնդապետները խորանին առաջեանները առջեւը դացին, ուր Փարիզի Գերագոյ. արքեպիսկոպոսը դրօշներն օրհնեց, եւ եղաւ պատարագ սկսաւ։ Ժամը գէպ ի 2½ին զորքը սկսաւ մեկիկ մեկիկ դահլիներնին առջեւէն անցնիլ, որն որ մեկ կողմը Յերանիմոս իշխանն ու մեկալ կողմը պատերազմի պաշտօնեան ասած՝ ձիու վրայ կը կենային։ Զորքն անցած ատեն շարունակ՝ Ինցէ Դաղղէոն կը պոռար, եւ. քիչ հետ՝ Ինցէ կայսր ազաղակը կը լսուէր։ Ժամը 3ին Հանդէսը լմննալով՝ դահլիները իրարու Արքեսի դաշտը նորէն ձիաւորներէն ետեւ՝ Եղեռայի կամրջին վրայէն Եղիսեան պողոտը դարձաւ։

— Ասէ. լուսաբերը Պ. Փ. Արակցին՝ առ հրապարակական կամուրջեան պաշտօնեան գրած նամակը կը հրատարակէ, որուն մէջ Արակցի կը ծանուցանէ թէ իբրեւ ուժ ամենակալ կառավարութեան անդամ՝ հասարակապետութեան հաստատելուն օգնելէն ու քաղաքական երդման բարձրաձայն գրելէ հանելէն ետեւ, հիմա շնկրնար ինք իրեն անհաստատիմ ըլլալ ու սահմանադրութեան երդումն ընել։ Անոր համար կը խնդրէ պաշտօնէէն որ որոշէ թէ երբ ատոդաքաշական գիստրանը լմննալու, որուն մէջ կէս դար է որ կը կենայ։

— Օրէնսդիր ժողովին անդամներն ամսոյս 13ին նախապատրաստական ժողովք ունին, 1853ին ելեւմտից հաշիւը քննելու համար։ Ամ բանիս վրայ ալեկ տեղեկութիւն առնելու համար՝ 21 հոգւոյ յանձնաժողովական ժողովք մը գրուեցաւ։ Բայց սենեկին անձինքներէն շատերն ու կարծեաց վրայ են որ ելեւմտից հաշուին ցայտուած միջակը ճիշդ չէ, եւ պակասը չէ թէ 40, հապա 75 միլիոն կը հասնին։

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ

ԼՈՆԴՈՆ, Մայիսի 10։ Երէկ պատգամաւորաց խորհրդեան մէջ Պր. Տ'Իզրայէլի առաջարկեց որ Ս. Աղբանի եւ Սուտպուրիի պատգամաւորաց տեղ նորէն շորս պատգամաւոր ընտրուի։ Ա՛ռ առջեւ կուսակցութեան դէմ մեծ վէճ բացուեցաւ, որուն դիմադրականաց (opposition)) կողմնակ Պր. Կլատսթըն ասատիկ դէմ կեցաւ եւ առաջարկեց որ օրուան խնդրոյն անցնուի։ Երկոյն վիճաբանութիւնէ էապէ քուէ ձգուելով՝ կլատսթընին առաջարկութիւնը 148 քուէի դէմ 234 քուէով (պաշտօնէից դէմ 86 քուէի առաւելութեամբ) ընդունուեցաւ։ Ընդհանրական լրագիրները հ'ըսեն թէ ընդդիմադրականաց աս ինդրին մէջ ամէն ճիգն ի գործ դրին որ իրենց կողմն յաղթող ելլայ, որպէս զի պաշտօնէից կողմը ալա նոր քուէ ալ չտանէր։

— Մայիսի 11ին պատգամաւորաց խորհրդեան գլխաւոր խոսակցութիւնը Պր. Սաուներիին առաջարկութեան վրայ էր, որն որ կը խնդրէր թէ կրթութեան կարգին վրայ քննութիւն մ'ընելայ։ Պարոնդ Ֆիրդ մարդ էղեալ առաջարկութիւնը պաշտպանեց. իսկ Ընպլի առաջարկեց որ խորհրդանոցը կրոնի եւ եկեղեցական բաներու համար առած սահմանն եւս առնելու վրայ խորհուրդ ընէ։ Պեռնալ Օղպսն ասոր դէմ ելաւ եւ երկոյն խոսակցութեամբ մը ցուցուց որ աս առաջարկութեան գործադրութիւնը Անգլիայի ուղղափառաց շատ վնասակար է եւ ուղղափառութեան հակառակ ոգիները գրգռելու մեծապէս կ'օգնէ։ Նոյնպէս ուրիշ քանի մը հոգի ալ, որոնց մէջ նաեւ Լորտ Բալմերտըն առաջարկութեան դէմ խոսեցան։ Վիճաբանը երկոյն առեն շարունակուելէն ետքը՝ Մուրիին եւ ուրիշ քանի մը պատգամաւորաց առաջարկութեամբը խնդիրը գալ շաբաթուան օրուան ինալ պատեցաւ։

— Ամսոյս 8ին Դանիայի յայտարարութեան խնդրոյն արձանագրութիւնները կատարուեցան, որուն նաեւ Բրազիլիայի դեսպան Պոնդին ստորագրեց։ Ասոր մէջ Պանիական իշխանութեան ամբողջութիւնն իրեւ բաղձալի բան կը ցուցուի, բայց ոնոր պահպանութեան երաշխաւորութիւն մը չի արուիր։

— Նոյն օրը Լոնտոնի քաղաքապետը տերութեան բոլոր պաշտօնեաներուն, օտար տերութեանց դեսպաններուն, ծովակալութեան եւ բանակին մեծ պաշտօնակալներուն եւ ուրիշ շատ երեւելի մարդիներուն փառաւոր կոչունք մ'բրաւ, որուն ղարդերը բոլորովին նոր եւ շատ ոքանչելի էին։ Գլխաւորապէս տեղանին կենդրոնը դեղեցիկ կարգաւ շարուած ծաղիկներն անոր փառաւոր եւ տարմալի տեսք մը կու տային։ Սեղանի առեն շատ մը բարեմաղթութիւններ կրուցուեցան, որոնց գրեթէ ամէնն ալ բոլոր ազգաց խաղաղութեան մէջ գրտնուելուն եւ աս խաղաղութեան շարունակուելուն եղած յուսոյն վրայ էին։ Ալեւոքի կոմոր գաղղիերէն լեզուաւ հանդէս խոսակցութիւն մ'ընաւ, որուն մէջ այսպէս դուրեց։ Պարապ տեղ քանի մը շրջութիւն հանելներ ջանացին սմենուն սիրտն անհանգիստ ընել, տարբերայ տիկիրը հուսացնելով ուղիղով որ քաղաքացիին հոգիներով լեցուած է։ Ա՛ռանձին Գաղղիայի գալով՝ կը համարձակիմ յուսալու որ մեհ հարիւր թագաւորոյն պաշտօնեաներն ինձի դէմ չեն ելլեր, եթէ հաստատելու ըլլամ որ երբեք Անգլիայի ու Գաղղիայի մէջի կապակցութիւնն այնպէս ոգեկ եղած չէր՝ ինչպէս հիմայ, եւ եթէ միանգամայն հիմակ ամէն ատենէն աւելի միութեան են երկու կառավարութիւնները՝ խնդրոյ տակ եղած նիւթոյն որոշման վրայ։

ՍԱՐԴԻՆԻԱ

ԹՈՒՐԻՆ, Մայիսի 8։ Ազատ ազգուներական հրովարտակ մ'ելաւ, որով կը հրամայուի որ ատատ ածութեան եւ բանտերէն ճարատանութեան դատաւորներէն զատ՝ հանրապետաց ուրիշ բոլոր դատաւորներ՝ ամէն բան, թէ ճանապարհութիւն ըլլայ, թէ քննութիւն եւ թէ ուրիշ ինչ որ ըլլայ նե, ապկից վերջը իրենք ինքզինքնին լեզուաւ ընեն, եւ իրենք ինքզինքնին ընդունի՝ բոլոր թիւմանդէի համարարաններուն պաշտօնական լեզուն ըլլայ։

— Ամսոյս 9ին սահմանադրութեան տարեդարձին հանդէսը կատարուեցաւ. նեկենցական պաշտամանց ներկայ էին վերհատու թագաւորը, ճենովայի դուքսը, Բարիզեանի իշխանը, օտար տերութեանց դեսպանները, ծերակոյտը, պատգամաւորք եւ ուրիշ շատ երեւելի անձինք։ Ասոնց ածանցն պաշտօնը լսելնալէն ետքը՝ թագաւորը քաղաքապետ զոյրքն ու ուրիշներ պատգամներուն առջեւն անցընել տուաւ եւ մեծաձայն աղաղակներով ամենն ալ բարեւեցաւ։ — Գաղքին փառաւորութիւնը՝ որն որ առաջարկած էր թէ Դարբին քաղքին հանար ըլլալու լուսաւորութեան ծախքը՝ Պորկոյ Ցորիա արուարձանին մէջ գիմբախառութիւն կրողներուն հանար դարձեալ, առաջարկութիւնն եւս առաւ, անոր համար ալ Դուբրին՝ իրիկուան յուսարարութեան։ — Հարիւր պատգամաւորներու սեղան մը տրուեցաւ, ուր քանի մը պաշտօնականներ ալ գտնուեցան։

— Դուբրին, Մայիսի 17։ Այրիկին լրերը կը ծանուցանեն թէ այսօր բոլոր պաշտօնեայք իրենց հրաժարութեամբ առեր են, եւ թագաւորը նոյնն ընդուներ է։ Մինչեւ որ պաշտօնէից նոր գահիճը կազմուի, հին պաշտօնեայք պիտի մնան։ Հիմակուան պաշտօնէից գահերեցը Պր. մ'Ամերիոյ՝ թագաւորին հրամանին համաձայն՝ ջանան առաւ որ պաշտօնէից նոր ժողովը մը կազմէ։ Կ'ըսուի որ Տէ-Գիէրբարիս ծերակուտի անդամը Գաղքանիին տեղ՝ արդարութեան պաշտօնը պիտի առնէ։ Իսկ պատերազմի պաշտօնեայ՝ Լամոլմրան եւ հրապարակական գործոց պաշտօնեայ՝ Բալէ ոգարա նոր դահիճին մէջ պիտի մտնեն։ Գաղքը կոմսին երեքը ասոյդ որոշուած է, եւ կ'ըսուի թէ իր յաջորդը՝ Գալա ծերակուտի անդամը, կամ ըսա ոյոյ՝ Պր. Ռիչ ի ոլիտ՝ որ ըլլայ։

ՀՈՌԱՄԱՅԻ ՏԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԼՈՆԴՈՆ Լրագրին մէկ թղթակիցը Մայիսի 5ին Զիվիտավէքքիայէն այսպէս կը գրէ։ Պանինոյի իշխանին ճամբորդութիւնը՝ ինչպէս կը կարծուի, առանց հետեւութեան մեռագած չէ։ Դաղլիայի հաստակապետութեան դահերեց իշխանը՝ որն որ իր ազգականաց պատուոյն շատ մտադիր է, իր հօրեղբայրոյն փորիլ գործած ատեն՝ շատ սիրով ընդունեցաւ։ Հոստեղի (Զիվիտավէքքիայի) ընդհանուր հիւպատոսը՝ որն որ Պանինոյի իշխանին հետ ամէն կարելի յարգութեամբ վարուած էր, մեծ պատուոյ աստիճանի հասաւ։ Ասոր հակառակ Պր. Ռէնվիլ, որն որ Պանինոյի իշխանին վրայ կը ծիծաղէր, փարիզ եւս կանչուեցաւ, եւ նորէն տեղը գառնալը տարակուսական է։

ԲՈՐԴՈՅԻ ԱՌԿԱ.

ՕՓՈՐԹՈ, Մայիսի 8։ Մեծափառ թագուհին թագաւորին եւ իր երկրորդ որդւոյն Օրլեանի իշխանին ընկերակցութեամբ ու բազմաթիւ պատանաւորաց ուղեկցութեամբ՝ Ապրիլի 29ին քաղաքս հասան, եւ բնակիչներն ամէն տեսակ հաւատարմութեան ցոյցերով ընդունուեցաւ։ Հանդիսին անցած փողոցները քաղաքապահ զորքը բռնած էր։ Բոլոր տները դրօշակով ու ծաղկանց փնջերով եւ պատկերով զարդարուած էին, քանի մը տեղ ալ յաղթութեան կամարներ կանգնուած էին։ Կիրակուան քով թագուհին Ս. Եկեղեցի գնան ատեն՝ պատրաստուած գեղեցիկ զարդարան նստաւ մտաւ, ու գնտին ամբոխի կողմն ամբոխով՝ քաղաքային պաշտօնատեսլացմէ ընդունուեցաւ, որոնց գահերէցը քաղքին բանալիներն իրեն ձեռքը յանձնեց։ Թագուհին անմիջապէս Քոփրոյի մատուռը գնաց, ուր որ իր թագաւոր հօրը, Ցամ Փիլիպին սիրտը կը պահուի։ Անկից ալ Բարանքանոյի պալատն իջաւ, ուր որ Օփորթոյ մնացած ժամանակը իր բնակութիւնը պիտի՝ որ ըլլայ։ Իրիկունը քաղաքը լուսաւորուեցաւ։ Թագուհին մինչեւ հիմայ արդէն երեք անգամ թէատրոնի մէջ երեւցաւ, եւ ամէն անգամուն սաստիկ ուրախութեան աղաղակներով ընդունուեցաւ։ Թէպէտ առջի անգամ Նորթոն-Դէն Ռանկ մասնաւոր ազաղակներ լսուեցան, բայց ունկնդրաց հաճութիւն յուցընելովը փութով խափանուեցան։ Յայտնի է որ աս խաղաղութիւնը վրդովելու փորձը՝ Բարբարեան կուսակցութիւնէ մը յառաջ եկած ու Պալաճանա ազարակոսին համար եղած է, որն որ թեկասրմեն մէջ թագաւորական բաժինը կեցած էր։ Խագուհին հաւատարիմ Փորթուկիզներէ տուած կարաւանգեսի մը ներկայ գտնուեցաւ, եւ աս իրիկուն ալ իրեն պատուոյն համար անդիայի վաճառականաց անդամներէն պատրաստուած երկրորդ կարաւանգեսի մ'ալ պիտի՝ որ երթայ։ Ընդհանրապէս Համլոյ երեքն ամսոյս ցեն որոշուած է, վերջին օրերը մեծափառ թագուհին ու թագաւորը ոտքով կարելոս Աղբերդ Յորդինիոյի թագաւորին բնակած ու մեռած տան այցելութիւն մ'ընեն։ Նոյն տունը հիմայ Պր. Լամբրա անունով մէկը կը բնակի, որուն մեծափառ հիւրերուն դալուսաւ յատաջադոյն չէր ծանուցուած։

ՊԱՐԻԿԱՍՏԱՆ

Մարտ 20ին Թեհրանէն եղած նամակները կը հաստատեն որ պարսկաց պատերազմը գործոյ պատրաստեան՝ Միրզա Ալի Ասկեր Ալի խան մեռեր է։ Ասիկոր շատ տարբերութիւն յառաջ իր տերութիւնէն սահմանաց կարգի գործերու համար Եւրոպա խրկուած էր։ Իր յաջորդն է, կ'ըսէ Թրէսոր Լրագիրը, Միրզա Ճաֆէր խանը, որն որ ուսման ընթացքն Անգլիոյ ու Գաղղիոյ ըրած է եւ չորս տարիէ վերի պարսկական-սահմանեան սահմանաց կարգաւորութեան վերակացուն է։

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ

Սէքէոս Եպիսկոպոս գրում է։

Երբէն մեր տարբերութեան մը ոչ դպչոց աս մասնաւորին պատմութիւնը, որուն վրայ չեւ հիմա միայն անունը լսուած էր, եւ որուն գրեանքը Տիպլիսի կողմերը ձեռք բերելու եւ վերջին ալ Կոստանդնուպոլսի մէջ տրուելատական կողմանէ դրան զոր երեւելապէս բարգաւաճող Միհենթաճեան տպարանին մամուլներէն իւրայ ընծայելու համար մեր աշխատանք կրած է Պր. Թագաւոր Միհրդատ Ասատուրեան Միհրդատեանց՝ Եռանկիւն հրեանաբերը։ Դիքին ալեւոյ մնաներն իրարմէ զատելու համար՝ յարգոյ հրատարակիչը նոյն երկդպրութիւն բաժնած է։ Ա. Աշխանդրոնիկ. Բ. ժամանակագրութիւն. Գ. Պատմութիւն. ուստի եւ գրքերը մեր ձեռքը հասնելէ երկու տարի ետեւ մեր ձեռքը հասնելու։ Գրածնոյ քանի մը բանի մէջ նոր մասնեցայ ուղղագրութիւնի պահած է. սա ամէն հանդամանքն ինքն ալ իր յուսաքարանին մէջ կը ծանուցանէ։ Իր ջանքերուն ապատուղ տեսնելով՝ յաւաքարանին մէջ ամենայն մակալ գրքերուն ապագրութեան համար տարեկան յարդութիւն ու կառարելութիւն կը փափաքի որպէս զի իր անուան յաւէժ յիշատակն ալ ասկ պանծալի մնայ գրագիտաց առջեւ։

Սեբէոս՝ զրն որ ձեռագիրները նաեւ. Սերիոս Սերոս կը գրեն, մեր ազգային մատենագրաց մեր բաւական երեւելի գիրք ունենալով՝ արժանի է նոր լոյս տեսած առեն՝ անոր նեղբերն որպիսութիւնը գրայ քիչ մ'ընդարձակ տեղեկութիւն տանք։ Ի պատմական մասը կը սկսի Քառասնիկներեան Պատմութեանէն (485էն) ու կը հասցնէ մինչեւ Մասիկոնեան Հատորագրին տասներորդը (602)։ Եթէ բուն իր ժամանակակից պատմութիւնը կրնանք ասել վերջերորդ դարուն վերջին (590, Թագաւորութեան Ժամանակէն) մինչեւ Համազասպ Մամիկոնեան։ Պատմագրին աս ժամանակուան մասին ըլլալն չէ թէ միայն այն պատագան կը վկայէ, որ իր պատմութիւնը նոյն տասներորդ դարուն հասնելով կ'վերջանայ, հապա եւս տասներորդ փութերական վերջութիւն կու տայ Դրանայ ժողովը (646), որուն ասրագրողներուն մէջ ուրիշներու է Տէր Սէրգիս Եպիսկոպոս Բուզանդացոյ, ինչպէս ամէն կանոնագրոց մէջ կայ։

Ինչ հանրապէս խոսելով՝ Սերէոսին գրեթէ երկդարեան պատմութիւնը՝ որուն վրայ կ'ուզենք հանրապէս քիչատակութիւն ընել, շատ մեծ յարգ ունի թէ մեր ազգային եւ թէ ազգային պատմութեան նկատմամբ։ Հոս կը տեսնենք Հայաստանի նեղը դէպքերը, այնպիսի ատեղուն եւ տագնապալի ժամանակին մէջ Բրամաշնեան քաջաց շահասիրութիւնները, մէկ մէկու եռանուկ ալիւնալից գործերն ու անոնց դառն հետեւութիւնները, միանգամայն ապէն ու երկրին սգատակար եղող շարքի խորհուրդներուն չյաջողելը՝ դիտաւորութեամբն հեռ ամէն մէկ կոյսմանգութեան միայն իր շահը գտնելուն եւ մեկայնելուն հետ ընդարանելուն համար։ Հայրը կամ՝ Հայոց մէկ մասը Բիւզանդիան կայսրոյ հետ կապակցութիւն ունեցած ատեն՝ դունդապետ զորքով, անոնց մեծամեծ ծառայութիւններ կընեն Հայաստանի մէջ, Պարսից դէմ, Ափրիկէի կողմն ու մանաւորապէս Թրակիոյի մէջ Բուլղարաց դէմ։ Ուրիշ վայրերի ապրայ դէմ, որոնք նոյն ատենները Բիւզանդիան կայսրութեան մեծ նեղութիւն կը հայցընէին։ Աւարիկ կամ Աւարիկ (593—602), Փոքր (602—610), Հերակլիոս (610—642) ու կոստանդ (642—668) կայսրները հետզհետէ ասոնք տեսան։ Աւարիկ կայսր դէպ ոտքը բոլորովին ոտքերնին համար՝ միայն իրեն շահասէր դալափար մը կը ընէ։ Կ'ուզէ կամաց կամաց Հայերը բոլանդակ թրայնի փոխարինել, որ հեն վայրենի ազգայ հետ կռուելով ապատեն, ինչպէս որ ըստ մեծին ալ եղաւ, որ Թրամիկոնեան քաջ Աւաշերն ալ շատ հայաշէտ նախարարներով իր գերեզմանը դուռ։ Աւարիկ նոյն խորհուրդը կու տայ նաեւ Պարսից Խոսրով թագաւորին, որպէս զի ան ալ իր բաժնին Հայերն ալ բնաջնջման կողմերը խաւրէ, բայց հոս բանին ուրիշ կերպ կը դառնան։

Չանի մը միջանկեալ պատահարներէն հետ Սմբատ Բագրատունի՝ հայ գնդերով Ապուլ. խորոյի դահուն ամենէն ամուր նեղուկը կ'ելլայ։ Բնաջնջման կողմերը պատերազմ պատերազմի վրայեն մեղ։ Բոլոր պարսից տերութեան մէջ արդիւնաւոր եւ անուանի կը հրաշակուի ու մինչեւ թագաւորի երրորդ ելլալու պատիւ կ'ընդունի։ Ան երեւելի գործողութիւնները նաեւ զիւցաղեական Սմբատին վերնեաց սգոտին կը դառնան։ Հայաստան պատ. ու

հանդիսաւոր կը պատեն։ Թէպէտ Սերէոսի պատմութիւնն գլխաւոր տեղը Սիւրիա կը բռնէ, այնպէս որ եթէ Եղիշէի պատմութիւնը Անծին Վարդանայ, Փարպեցւոյն՝ Մամիկոնեան Վահանի բանն է, Եկեղեցին՝ Պատմութիւն Սիւրիոյ Բոլոսատուրոյ պէտք էր կոչել, բայց ասկից զատ՝ հարիւրաւոր ծանրաչափ դէպքերու պատմութիւնն ալ կը պարունակէ, զորոնք Հայք նոյն առաւելութիւնն ունեցան պարսից ազնուական իսպահաւորներուն հետ, որոնցմէ են Պերոյզ, Վաղարշ, Խոսրով Անուշրուան, Ազրուեղ Խոսրով, Կաւատ, Արտաշիր, Խոռեամ, Իրոր Լեազուհի, Խոսրով, Եզարմիզդուխտ Լեազուհի, Ղրմզդի եւ ցաղկերտ։

Սոյդ է որ ան դէպքերն ըստ մեծի մասին ծանոթ էին մեզի, բայց չէ թէ ապշցնի ժամանակիս ուշադիրն մը, ինչպէս է Սեբէոս, զի ան բանիս մեծաւ մասամբ իրմէ քաջալերութեան պատմութիւնէն, զոր արիւնակ Յովհան կաթուղիկոս, Փիրակոս Գանձակցի, Թովմաս Արծրունի, եւայլն։ Ասանկով Սեբէոս իր բուն պատմութեան մասին համար միշտ սեպհական յարգ ու հեղինակութիւն կ'ունենայ, եւ զլխաւորապէս շրջանի նկատմամբ մեծագոյն յիշատակներ մեզի կը մատակարարէ, այսինքն է Ա. Ազգային դէպքեր։ Բ. Հայոց՝ Պարսից տէրութեան հետ նոյն ասն ունեցած յարաբերութիւնն ու նոյն տէրութեան ներքին պատահարները։ Գ. Հայոց Թիւրքաց եամ Ռուսաց կայսրութեան հետ ունեցած փոփոխութիւններն ու նոյն տէրութեան մանաւանդ արեւելեան կողմերը գրաւածները, եւ Դ. Մահմետականաց սկզբան, զորանալն եւ Հայաստան մտնելն ընթը։ Թէպէտ ան շրջանս Հայերու ամենայն մեծ Սեբէոսի պատմութեան մէջ հոս հոն մութի, գժուարութիւնց եւ շփոթի կայուներ կան։ սակայն բաւական տեղեր ալ կը գտնուին, որոնք Թիւրքերուն պատմագրաց եւ բնիկ հանուր պատմութեան խնդ մը մասերը կ'ուղղեն, կը մեկնեն ու լիութիւնը կը լեցնեն։ զատանք հոս մեկիկ մեկիկ յառաջ բերելը շատ երկայն կ'ըլլայ։

Ան պրպտգանները որոնք ոտոյդ են նէ, այնչափ ալ զարմանալի է որ Սեբէոսեան պատմութեան անունը՝ միայն Պատմաբան է Հերակլ կամ Հերակլ է Սեբէոս կ'ըսուի իսկզբանէ հետէ, իբր թէ միայն կամ գլխաւորապէս Հերակլիոս կայսեր վերաբերեալ պատմութիւնն երգած ըլլայ, ուր որ անիկոյ նոյն դէպքին մինակ մէկ պարիկ մասը կը բռնէ եւ մնացածը վերջիշեալ դէպքերուն վրայ է։ Մեզի կ'երեւայ որ ան սարսակոյսը հետեւեալ կերպով կրնայ իր մեկնութիւնը գտնել։ Սարսիկ կոյսը սպաննուելով՝ պատ ատոր գահը յաջորդեց նէ, Պարսից Ազգեզ Խոսրով թագաւորն իր տղոյն Սարբիկ կոյսին շատ օգնութիւն գտած ըլլալով՝ իր անոր մահուան վրէժը հանելու համար՝ Յունաց տերութեան երկիրներուն վրայ յարձակեցաւ, քրիստոնէից շատ վնասներ բրաւ, մինչեւ Կոստանդնուպոլիս հասաւ, նաեւ Երուսաղէմ քաղաքին տիրեց ու Յուրբ Խաչն առաւ տարաւ։ Ան դէպքերուն վրայ քրիստոնեայք մեծապէս տրտմած էին ու յուսահատած պէս կը կենային։ Մէյ մ'ալ Հերակլիոս կայսր Ասորւոյց դիմելով՝ Պարսից դէմ եկաւ, ու զանազան յաղթութիւններով բոլոր կրակապաշտ մոգականները մերժեց եւ Սուրբ Խաչն ալ ետ առաւ։ Նոյն յաջողութիւններով քրիստոնեայք հոգի առին ու քաջալերեցան, եւ այս անյուսալի դէպքերն Ասորւոյց մասնաւոր հրաշքը սեղեցին, ուստի եւ շատերուն ձեռքն ալ ինքնայօրդոր շարժեցաւ՝ ան ամէն բան ի գիր առնելու։ Սեբէոսն ալ կ'երեւայ իմ բուն ան դէպքերն շարժեալ ըլլայ՝ դրելու իր պատմութիւնը եւ Պարսից՝ Հերակլի անուանելու։ բայց միւսներ ակնարկեն եւսեւ, ինչպէս բնականապէս կը պատահի, յառաջ ու վերջն ալ շատ յարակից բաներ շարեր է։ Ասոր վրայ աւելի եւս կը հաստատուինք, երբոր մեր գնելու բլլանք որ ապրեն նոյն իսկ Սեբէոս իր պատմութեան ընթացքին մէջ Հերակլին ու անոր վերջիշեալ դէպքերուն մասնաւոր ուշադրութիւն մը կը ցուցընէ։

Սեբէոսն պատմական մասին վրայ հոս մեր առած անկեղծութեան մէջ անհրաժեշտ հարկաւոր կը սեպնք իր կրօնական նկատմամբ գրածներն ալ մատնանշելու քննադատել։ Այն թղթակցութիւնը, զոր որ ինք իրեն Կուիրոս կաթուղիկոսին ու Եւրուսաղէմայ Մոգեսաս երեց տեղապահին մէջ եղած յառաջ կը բերէ, զեղծիկ յիշատակարան մը է, որն որ Երուսաղէմայ կղերին Հայաստանի հետ առնն առնէ ունեցած հաղորդակցութեան նոր ցոյց մը կ'ըլլայ, եւ կրնաւորապէս ան կը հաստատէ թէ Հայոց՝ բարեպաշտներն Ներսեսեանց տարբ սեւ-գոց պղնձութիւն ընելու եւ, բարի վարձանի ու աղաղակութեան հանար հնարելու գրամական նպաստ մատուցանելու հնուցմամ սովորութիւն ունին եղեր։ Ինչպէս ամէն մարդ Մոգեսասին առ Կուիրոս գրած տս խոսքերէն յայտնի կը տեսնէ։ «Որպէս զէմ յանդիման պատմեն ձեզ (զնորոգ կարգաւորութիւն եկեղեցեաց Երուսաղէմի), որպէս տեսին զայս քրիստոսասէր մարդիկդ ձեր... Պէտ արիցէ (Աստուած) ի միտս ձեր անդադար ազօթիւք՝ զասն մեր, եւ մի դադարել ամենեքեան ի յիշել եւ նայել ի մեզ եւ յաղքատս Երուսաղէմի, եւ որ հնար ոչինչ է ընել։ Եւ եթէ հնար իցէ, զաստուածասէր ձեր նախանձդ եւ ի ձեռնտուութիւն շինածոյ կենարար չարչարանացն ձգել։» Բայց ասկից զատ՝ նաեւ պէտք է դիտել որ Սեբէոս կրօնական նկատմամբ գաղկեդոնի սարբ ժողովին վրայ ծուռ եւ սիրալ կարծիք ունի, եթէ չենք ուզեր ըսել որ ան մասին մէջ օտար ձեռք խոմեռած է։ Ինք Եղբ կաթուղիկոսին ընտրութիւնը պատմած ատեն՝ ատոր առաքինութիւնը մեծապէս կը գովէ։ «Եւ ան էր, կ'ըսէ, պէս խոնարհ եւ հեզ, որ ոչ կամէր զոր ցաստանել, եւ ոչ ելանէր ի բերանոյ նորա բան ոգեղ» (Երես 154)։ Եւ երբոր ատոր գաղկեդոնի ժողովին ընդունելը կը պատմէ (Երես 159), համառօտ կ'ունենի ու իր կարծիքն այնչափ չի յայտներ, եւ կարծես թէ միանգամայն՝ ոչ դէմ կը խօսի եւ ոչ ի կողմն։ Թէպէտ եւ զարմանալի կերպով մը ալ կամենալ գիտցուիլ չէ թէ ի կարին, այլ յԱնորմատանն գացած ու հան հիրակի կայսեր հետ տեսուած եւ անոր հետ հաղորդած կը պատմէ։ Լակ երբոր ան տեղը կու գայ, ուր Հիրակլիոսի թաղը կոստանդիոպոլիս՝ Սերսէս Շինող կաթուղիկոսին գաղկեդոնի ժողովին ու կրօնական հաղորդութիւն ընելու խնդիրը կ'առաջարկէ, մեկէն ի մէկ խնդ մը ատեղութիւններ երեւան կ'ելլեն։ Դարձ եւ. յառաջ հասանելը (Երես 188) իբր կոյսեր առաջարկութեան պատասխան՝ խիստ երկայն նամակ մը կը յիշուի, զոր որ կրնանք Ընդարձակ ու Հակասական խոսքերու ծրար մը անուանել։ Հոս ամէն կողմանէ քերելով՝ քերելով՝ պատշաճ ու անպատշաճ վկայութիւններ կը կոչուին, անկապ խոսքեր կը գիգուին, եւ. ամենէն զարմանալին ան է որ նոյն նամակին մէջ Պարսից խոսրով թագաւորին առջեւ դիմաւորապէս Քաղկեացի ու Հաւրի եւ միայն Իրիոս. Հայ եպիսկոպոսներով եղած համաձայնութիւնը յաստ կը բերուի, ուր մէջ կ'ըլլայ թէ մի չէ նէ՝ երկու բնութիւն պէտք է ըսել։ Հոն հրաշալի հնեմանս թագաւորը, որն որ միանդամայն իրեն մեծ շահ կը համարէր առանց խնդրի մը ձեռքով իր տերութեան քրիստոնեաներուն Յունացոյն կամ արեւմտեան քրիստոնէիցն բաժնել, կը ոկսի օրինակներ բերելով հաստատել թէ մի բնութիւն պէտք է ըսել, Հայ թէ ոչ՝ կ'ըսէ, բնէր ալ պէտք էր երկու թագաւոր ըսել եւ ոչ մէկ, վասն զի Հայ եւ Յոյն կամ Հոգի եւ մարմին ունիմ։ Եւ որովհետեւ, կ'ըսէ, առաջին երեք ժողովներուն մէջ Եղեր Խաբարդ (Պարարդոս, Թեոդոս մեծ եւ Թեոդոս փոքր) հրամայած են որ Մի բնութիւն ըսուի, ուստի աւելի ճշմարիտ է ան երեքին վճիռը՝ քան թէ միայն մէկ Խաբարդը (Եւտիքեանինը), որ երկու ըսել կը հրամայէ։ Նոյն մը ատենի անհիմ ու անհամ եւ հեթանոս թագաւորի մը արժանի խոսակցութիւններէն ետքը՝ նոյն նամակը յառաջ կը բերէ թէ խոսրով վերջն առաւ զ Հայոց հաւատն է ուղիղը, իր տերութեան բոլոր քրիստոնեաներն նոյնը ըսեն, եւ հրամայեց որ ան ոչ-դասանութեան երդնուն ալ ոչ-դեղի պանձն մէջ պահուի։ Եւ ատենի դէպքերը՝ նոյն նամակին նայելով՝ իրեն. վաղեր եւ տրժանի ապացոյցներ՝ կոստանդ կայսեր առջեւը դրուեր են՝ գանիկայ համոզելու համար թէ Մի բնութիւն ըսելը շիտակ է։ Դարձեալ նոյն նամակին մէջ իբրեւ մի բնութիւն ըսելու ջատագով յառաջ կը բերուին ան ամէն երեւելի եպիսկոպոսաց անունները, զորոնք ոմանք ան խնդրոյն ժամանակէն շատ յառաջ ըլլալով՝ ամենեքին անոր չեն մտիկցած, ոմանց եւ ոչ մէկ գրուածը կայ, եւ. ոմանք ալ, յոյժանապէս բուն շինտակը, այս ինքն՝ Գաղկեդոնի Ս. ժողովոյն գաւանութիւնը կը վարդապետեն։ Ա՝ անխաբերութեան բաւական նշան ունեցող նամակին գա՝ կան ուրիշ պարագաներ ալ, որոնք Սեբէոսին ան մասին վրայ մեծամեծ տարակոյսներ կը յարուցանեն։ Դիոսէս Շինող (Երես 187) կ'անուանուի Քրիստոսասէր Կոնստանդին, եւ (Երես 229) Ուր ասուինի Վարդ։ բայց մի եւ նոյն տեղ՝ Գաղկեդոնի սուրբ ժողովքն ընդունելուն համար՝ կը կոչուի Ամենարէր Խորհուրդ ասնեցող, Սրոյն մէջ մարդութեան գաւառ նոյնը պանդ եւայլն։ Դարձեալ Գաղկեդոնի սուրբ ժողովոյն վրայ ի՞նչ անասելի կութիւն որ Ներսէս Շինողին զանիկայ ընդունելը պատմելու ատեն, կ'ըսուի (Երես 221) որ ան քանով Պարսից կաթուղիկոսն գնուաս սրբոյն Գրիգորի... եւ զատ բրեւ. զայ Ճիա եւ. զանիանակիա ապրիտացն պղտորեաց զընդրս, եւ այլն։ Դիմաւոր երկրայութիւն տուող հանգամանքներէն մէկն ալ ան է որ նոյն երեսին մէջ (220) Յունարէն լսելու առեղ՝ շատ վերջի ատենները պէս Հայերէն բառն ալ բանեցուցուած է, որ չեկրնար Սեբէոսին ժամանակին ըլլալ։

Եւ ու ատոր նման շատ նշաններէն մասնիկ ընթերցողները կը տեսնեն որ Սեբէոսին ան մասը բնաւ հիմ՝ չունի, եւ եթէ չենք ուզեր Սեբէոսն ինք իրեն դէմ խօսող ու ան ատիճանի ախմոսութեան մէջ գնել, պէտք ինք ըսել թէ ատոր մասնագրութեան ատ կողմն մէջ յիսանագրներու գրիչ մտած ու խառնուած է։ Վերջիրէալ խնդիրն ան վիճակի մէջ ըլլալով՝ կը յուսանք որ կարդացողները Սեբէոսին պատմիչն յոյժգը ճանչնալու եւ. անկից զատ քաղելու ատեն՝ ան մասէն եւ ոչ ամենատիրը դեռ մը կը կրեն՝ խաբուելով։ Հապա իրենց աչքին առջեւը կ'ունենան որ ամէն. ազգայ հին ու նրեւելի մատեանները շատերուն մէջ, ատանկ ոմանդի մասեր կը պտնուին, բայց իմաստուն մարդիկներու է ոյժն ու հաստատը քաղել եւ ստուն ու փուտը թողուլ։ եւ միշտ յիշել մեր Սուրբ Ներսէս Լամբրոնացւոյն ոսկեգրով գրոշմելի խրատը, զորն որ ան նկատմամբ բան է թէ պրի եւ մի օր պահանջէ կենդանի ղմնխանս ի նոխմնեանցն ի մեղ ուլոմնեանս։ Մի օր առլցեալ ղպիրս նոցա ի՞նչ մեր իմեամբ՝ ճշմարտութեան վարկցի ջատագով, որ ոչ է ճշմարտութիւն, այլ հակառաութիւն։ եւ ամենայն որ՝ որ հակուսակոմպան է, զյաղթողն լինել՝ օրքան կարէ՝ ախորժէ։ Ընդենաբանութիւն։ Տպոյր։ Ինդ։ Երես 142, 143։

(Մնացեալն ապրիլ անգամ)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Լ. Դ. Վիկտոր Դաքոլեան, Քանիրէս Պողոսեան Հաստատ. Կոնդոնեանց։

(Շարունակութիւն, Տես թիւ 11, 13 ու 18։)

ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐՆ ընթացքին սովորութեան համաձայն՝ Բասքիկ ատենապետն իշխանին առջեւը դրաւ. ամբաստանութեան նիւթը, որն որ քրէական յանցանք էր։ Իշխանն ասոր վրայ հրաման ուղեց որ ատենակալաց քանի մը խօսք խօսի։ Հրամանն առաւ եւ դրեթէ ան խօսքերը գրուցեց։ Կենացս մէջ առիկա առաջին անգամն է որ Գաղղիայի մէջ Գաղղիացոց տակն՝ թէպէտ եւ իրրեւ ամբաստանեալ՝ խօսելու բրեան կ'ունենամ։ Թէ եւ պահպանեալ յանգամարդի պէս պատրաստուած եմ՝ ի միրայ այսր ամենայնի ան կեցած պատաս, եւ հոս գտնուող անձանց յիշատակն ինձի նոր հոգի մը կու տայ։ Ձեմ կրնար կարծել որ ատենակալք յանդգնին իրենք զիրենք իմ գտաւորնելս համարելու, որով ես ինք զինքս ոնոց առջեւն ապրպոյցներու ստիպուիմ։ Իմ ցեղիս յիշատակն ու անոր իրաւունքները հաստատուն կը բռնեմ։ դիտաւորութիւնս ոն է որ նորեն հաստատեմ կայսերական սահմանադրութիւնը՝ որուն բոլոր Գաղղիա իր հաւատնոյ առաւ, եւ Գաղղիան ազատեմ ան անարդարութիւնէն՝ որուն մէջ ինքս կայսեր հրաժարելէն ետքը։ Եւ դատակիս չունիմ։ բոլոր դրածքն իմն է։ անոր համար չի՞ թէ իրրեւ քրէական յանցանաց պատժապարտ, այլ միայն իրրեւ յաղթեալ կրնամ գատապարտուիլ։

Լարոշէն ատանք խօսելէն ետեւ՝ ատենապետը սկսաւ իրեն այլեւայլ հարցումներ ընել, որոնց մեծ մասին պատասխան չտուաւ։ միայն իր ընկերներուն նկատմամբ եղած հարցմանց կը պատասխաներ, որոյ հետեւեալ կը բաղադրեն զանոնք ազատել։ Գրուն Գարլէ թագաւորական փատաբանը կը ջանար որ զամբաստանեալն իրրեւ. անմիտ բարեսիրդիր մը ծիծաղելի ընէ, բայց իր խոսքերուն ըրած ազդեցութիւնը (թէ որ մեկու վրայ ազդեցութիւն ըրած էին նէ) բոլորովին ջնջուեցաւ Պէռիէին ելլուլ։ Լարոշէն ջատագովելու համար խոսած ճառէն, Ձեմ կարծեր որ, ըսաւ Պէռիէ, թագաւորական փատաբանին զուրցած արհամարհական խոսքերով աչընչանաց ան իրաւունքը՝ որուն վրայ հիմնեալ՝ կատարուելիս. ան փորձը։ Կը ծիծաղուի ձեռք առնուած տկար միջոցներուն վրայ, բոլոր գործողութիւնն իրրեւ խեղճ ձեռներիցութիւն մը կ'արհամարհուի, այսպիսի միջոցներով յաջողութիւն յուսալն՝ անմտական բան մը կը սեպուի։ Շատ ազնիւ։ բայց ես ձեզի միտակ ան հարցումը կ'ընեմ, որ տասանան տուէք։ Պէնիրեդ մեկը կրնայ մի՞ որ կարող ըլլայ ըսել։ Թէ որ իշխանին ձեռք զարկած գործքը յաջողէր, թէ որ ինք յաղթող ելլար, ես իր իրաւունքը տարակուսի տակ կը ձգէի, իր հաստատ իշխանութեան ամենէրին մասնակից չէի ելլար, կ'արհամարհէի, կ'անարգէի։ Ես ըսածիս վրայ այնչափ տարակուսեմ եմ որ իրրեւ գատաւոր կ'ընդունիմ մեկերնեդ ան անձը՝ որն որ Աստուծոյ ու հարեւնեաց առջեւը կրնայ ըսել թէ Իշխանը յաղթելու ալ ելլար, իր իրաւունքը չէի ճանչնար։ — Թէ

պէտքէ արշաւի իրաւանցն առ խօսքերս կը դրուցէր՝ սնոյան տարեան Փետրուարի 21ն եւեթ. եղածներդ յայտնի կը ցուցանեն։

Այս նիւթին վրայ առնուազագոյն խորհրդեան մէջ մինչեւ Հոկտեմբերի 2 վիճաբանութիւն եղաւ։ Խորհրդարանական փաստաբանն առաջարկեց որ իշխանք մերժուան դատապարտուի։ Նոյն ամսոյն 6ին ասեն նոյպիսի տիւատանեանցներուն դատավճիռը յայտնեց։ Լուտ։ Դաւոյեան բոլոր կեռնեքը բանտի մէջ անցընելու, իսկ իրեն գլխաւոր գործակիցներդ՝ 5—20 տարեան բանտարկութեան դատապարտուեցան։ Հոկտեմբերի 7ին իշխանք պահապաններով Համբերքը տարուեցան։

Ուստոր մանրիչն քիչ մը եռքը լուր առաւ որ իր հօրեղբարը մորմինը (1840ին) Հոկտեմբերի 15ին Փարիզ հասաւ։ — Թիւէր ինկաւ ու իր տեղը Կիզոյ, Մոլէ, Տիւշատէլ պաշտօնեայ եղան։ Ընդդիմադրական կողմնակցութիւնը տկար կայսրութեան մէջ ամենաակներդ դարձ հանել։ Պոնապարտիստնց կողմանէ խնդրագիր խնդրոյոյ վրայ կոչ դար, որոնք Դաւոյեանեանց գէմ՝ որուած սրէնքներուն ջնջուիլը կ'ուզէին։ Ան բանիս Լուտ։ Դաւոյենին կը ցուցնէին որ ժողովրդեան մէջ որ ըստ օրէ կայսրը յիշատակը կը նորոգուի եւ. ասանիով ի Հարկէ շատերն ունոյ գժբախտ եղբարդին ալ կը յիշեն։ Նոյն յուսալից խորհուրդներով՝ սկսաւ ինք զինքը դրաւոր զբաղմանց տալ, եւ 1844ին Ազգասէրներուն վիճակը լուսաւորացնելու վրայ փոքր դրուած մը հանեց։

Այսպէսով հասաւ 1845ին ամառը։ Իշխանին հարը՝ Լուդովիկոս Հոլանտայի թագաւորը պղտալով որ վերջին տարիքը մռայլեցած են, Մոլէին նամակ մը գրեց, որ իր որդւոյն ապատութեան միջնորդ ըլլայ, եւ ոտ բանս իր որդւոյն ալ ծանոյց։ Իսկ հորը բանիկամ Ամերիկայոյ Բանձիրի, որն որ նոյն գործքին հանար Փարիզ խրկուած էր, իշխանին գրեց որ կառավարութիւնն իր հորը խնդրոյն չիդիշանիր՝ թէ որ ինք բաւական երաշխաւորութիւն մը չնորհ։ Տէրութեան ուզած երաշխաւորութիւնն ան էր՝ որ Լուտ։ Դաւոյենն իր պատուոյն վրայ թագաւորին խոսք տայ որ մէյ մ'ալ Գասլիա ոտք չիկոխեր։ Իսկ իշխանը հաստատութեամբ մերժեց առ առաջարկութիւնը, ասելի ուզելոյ կեանքը բանտի մէջ անցընել՝ քան եթէ իր որուած խոսքովը Գաղղիայի երկիրը ոտք կոխելէն ըստրոյին զրկուիլ։ Դայց երբ որ Ամերիկայի իրեն խնդրագիր որ հայրը մեռնելու վրայի մէջ է, ան ատեն Դաւոյենն գրով իր պատուոյն վրայ խոսք տուաւ պաշտօնէից որ կասնու Նորէն բանտ կը դառնայ՝ եթէ որ Ֆիլիպեանց հիւանդ հայրը տեսնելու համար գիներ բերաւ, իրենցմէ մէկը վերկանչեց, իշխանին ընկերներէն մէկն ալ ուրիշ բանաւորները խոսքի բռնեց։ Իշխանն ընդացքը փարատուած եւ կնոջը տախտակ մը զարկած էր, զորն որ միշտ մարդ երբեք կարմը կը բռնէր, եւ. ամով երբեք կը ծածկէր՝ որ չճանչցուի։ Այսպէսով սենեկէն ելաւ։ Սրահէն անցնելու ատեն՝ բանաւոր մը դիմեր իր ընկերներէն մէկը կարծելով՝ սկսաւ հետը խոսիլ։ Օտարներն վարի կարմը պահապանի մը հանդիպեցաւ. բայց տախտակով երեսը գոցելով՝ անցաւ գնաց։ Ուրիշ պահնորդներուն ալ նոյնպէս հասաւ՝ մէյ մ'ալ տախտակը ձեռքէն ինկաւ կոտրեցաւ, որով կարմերը ժողովրդոյ հարկադրեցաւ։ Ասկից վերջը սպասաղ պաշտօնակատը դիմացն եկաւ, որն որ բանբերութեանի նամակ մը կարդալու զբաղած ըլլալով՝ գլիքը չաւեաւ։ Դերդին դրան առջեւ սպասաղ զինուորներդ հագուստին վրայ զարմացան։ բայց դուռն տուանց ընդդիմութեան բացին։ Գուլոսը քանի մը բանուորներ կային, որոնք հեռագրագրութեանի իրեն կը նայէին, բայց անոնցմէ մէկը՝ Հա՛, Բեռնարդն է կոչելով, Լուտ։ Դաւոյենն առանց դժուարութեան անցաւ գնաց։ Քաղաքէն դուրս ծառան մոնուաղ կառք մը պատրաստած՝ իրեն կը սպասէր, անկից Վալանսիէն անցաւ, անկից ալ Շագեկառքով Պրիւսէլ եւ Օպէնեան հասաւ։

Այսիսի 26ին (1846) Իրիկուան դէմ իշխանը Լոնտոն հասաւ։ Անկից հօրն իմացուց իր յաջող փոխուառը։ Հիւանդ հայրն ինք զինքը Լիվերպուլ տանել տուաւ, որպէս զի վերջին անգամ մ'ալ որդին տեսնէ։ բայց անգղիական կառավարութիւնը չուզեց Լուտ։ Դաւոյենին երթալու անցագիր տալ։ Ասանկով հայրը 1846ին Յունիսի 25ին 65տարեան մեռաւ, առանց որդին տեսնելու միսիթարու ինքնն ընդունելու։

(Մնացեալն յետոյ անգամ)

ԲԵՐՈՅԱԿԱՆ ԶԷՊ

Վրէնանդրոյ։

Բ. Յուդայեանոյ։

Ալեքսիս նամակը լմննցնելէն ետքը՝ ձեռքի գրիչը ջնջելանէն։ Երեսը կրակ կապած էր, աչքերէն ջուր էր կ'արձակէին, շրթունքը չարաղուշակ խօսքեր կը մռմռային։ բոխանդակ շարժա մեռեր դժնեռիթիւն ու գաժանութիւն մը ցոյց կու տային։ Նամակը ծալելու ատեն քիչ մնաց կը պատռուէր։ Թարգ կնշեց, բայց նիկ չեղաւ։ ան ատեն գէպ ի պանդակի շուռնը նետուեցաւ, եւ այնպիսի բարկութեամբ քաշեց՝ որ չուռնը փրթաւ։

Վրէս մը հանքը հանդարտ ու ծանրաշարժ քալուածը մը ընելու, Ալեքսիին դուռը ընդունեցաւ ու ծառայ մը տեսնուեցաւ։

Ան ինչ է, Յովհաննէս, ժամ մը կ'ըլլայ քանի որ դրեց կանչելու համար զանգակը հնչեցուցի։

Յովհաննէս ասանց պատասխան տարաւ յետոյ եկաւ, եւ Ալեքսիին նամակը ինքնիրեն զրաղած ատեն ան քանի մը անգամ մը գլուխ ու ոնմռունչ կնցաւ։ Ան երկու ոնմանց գանուած իրարու քովերնին հակառակ գիծերը կարդացողը կենայ եւ դեռ սկսիլ։

Լա, Յովհաննէս, սա նամակը, դնա ինչպիսարին քով ձգէ։

— Կրնամ գրայ, Պարոն։

— Լաւը կ'երթամ երկու ատրհանգոյի ձիանք կը բռնես, որոնք ժամը երեքին հոս պիտի գտնուին։

— Կրնամ գրայ, Պարոն։

— Տուն դառնալէդ ետքը ղ ետոյ ծարդ պատրաստակ։ Ընդային ալ ըսէ որ իմ ղբեսանեանս կոպոնելը իսկ։ Գուցէ երկոյն առնէ դարս կը մնանք։

— Այնպէս երթամ։

— Լաւ, մենք երթանք։

— Կրնամ գրայ, Պարոն։

— Հա նայէ. մեռելոյմանիրը...։

— Լիսամ են, Պարոն. օրիորդին դողոպն ալ մեծ դրան մէջ դրած են, եւ...

Դառնան խոսքը կարելի տեսնելով՝ ինչ ոչ ոչ ադեկութիւն կ'ունի։ Քիչ մը ատեն շրջմած երեսը նայելու. եռքը դրբանը շարժելով՝ հանդարտութեամբ ելաւ գնաց։

Թագաւորն հրամիրելիները հասան, եւ Ալեքսի զիրենք ընդունելու համար պարտք դնաց։ Հարկ եղաւ, որ ինք զինքը բռնէ եւ դարձեալ կանգնի ու ցաւ ծածկէ, երեսը չիմանի ու անուարքեր խոսակցութեան մը մասնակից ըլլայ։ Ժողովականք ադոլի սեղանի մը կը նստեցնեին։ ամենուն երեսը տխրութիւն մը սիրած էր, առանցքը տեղ զգեստներ հագեր էին, ու միայն դուռ ձայնիս կը խաբեին։ մնոյ կարծէր թէ կը վախնային որ մեկը չարթնցնեն...

Դառաց մ'եկաւ. խնայելոյ որ սպոյ կատարին եկած էն։ Ամենքն ոտք ելան եւ իրարանցիր որ գնոյ կուգ մնաց։ Ալեքսի ամենէն վերջին կուգ նստաւ։ Երբ որ ամէն կուգերը լցուեցան՝ Եւրոպայի դաղաղը շրջեց ու վատատ կառաց վրայ դրաւեցաւ, որն որ գիսոպ դրանցներով սեռնած գարդարուած էր։ Ծածկոյթներդ ճերմակ մետաքսէ էին, որոնց եզրերը երկայն ոսկեթել ծոպերով կը վերջանային։ գագաթին վրայ ոսկեայ ծաղիկնց սեղանաձեւ պսակ մը գրուեցաւ, թ նշանակ սեռնելութեան ու կուսութեան, եւ յարգանքի ծոմեայ եղան։

Լիսիզիրոյ մէջ հանդիսաւոր պաշտօն եղաւ։ Ալեքսի ուրեց ազօթել, եւ սկսաւ սեռնական աղօթքը գրուցել։ Բայց երբ որ «Թագ մեզ դարարեա մեր» դրաւ եւ մեք թողումք...» խոսքերուն հասաւ, ազօթքը դադրեցուց, ոտքերեքը խորանին դարձուց եւ նայուածքն Լուդովիկին դարձուն վրայ սեւեռեց։

Ո՞ւ թագաւորութիւն ասոմ... Ե՞ս նեղեմ... մեռեալ ինք իրեն. ոչ երբեք, ոչ երբեք։ Նիմէ իմ վրա յաճախում եղած բլալ, եմ է ինձի չարիք հասցնելի ընդդէն՝ շատ ուզէ. բայց չէ, իմ քրոջս մեռցուցին, ալ բիս ասելու զինքն ազատեցին։ Արդարութեան ատեանը գայի, վրեժխնդրութիւն պահանջելի. բայց ատեանն ինձի պատասխան տուաւ թէ Ձեմ կրնար։ Լսեմ ասելին, ես անձամբ կրնամ վրեժս առնել. ես ան ամէն կ'ընամ վրեժխնդիր։ պէտք է որ ես ինք իրենս վրեժ խնդրեմ...։ Նեղեմ, թագաւորութիւն ասոյ... այո, եղբ որ միայն նախատանքը մը մարդ թշնամանան ըլլայ, երբ որ միայն թեթեւ. շարիք մը կրած ըլլայ, եւ երբ որ նեղիչը կարելի է. բայց ես, ես ամենեին չեմ կրնար...։

Հեռաբերած ալօթագիրքը մերթնապէս բացաւ, աչքին փարագրուած պատկեր մը հանդիպեցաւ, որն որ կը ներկայացնէր ընդհանուր խաչեալ։ Արդեն Աստուծոյ խաչին վրայ գամուած՝ սուրբ աստուածամայրն կերպարանքը մ'ուներ։ Ամաչորդին ու անգութ դահիճներդ գործակցան ծիծաղալի մը վրան կը նայէին. իսկ ինք Փրկիչը յաւարդ սատակելենն մոռցած ալօթքնը երկինք կը վերցնէր, կերպարանքդ վրայ Աստուծոյ կամացը հետ ունեցած հանգիստութիւնն յստակ էր։ Գոհարութիւն մը կը տիրէր, եւ իր կիսաբաց շրթունքը մեղադրութիւն ու թագաւորութիւն կը յայտնէին։ Գորոգրուած պատկերին ներքեւը՝ հետեւեալ գրաստրաժ խոսքը կը կարդացուէր։ Հայր, թող զրան, զի ոչ դիտեն զինչ գործեն։

Ալեքսի գլուխն որ ուսաս, դիպէն սանդիպոյն գայնց, ու գժիամակութեամբ մը նոսոն ոտքերն վրայ նետուց։ այնպէս պարարած ու իսկ ոսկած էր՝ ինչպէս ամբոստանուած յանցանք մը, որն որ գոսատորոյ ինքն դատ չունենալ. ասոնց օրինաց մուտանոր բանայ ու իր գատապարութեան վճիռն անդիպոյն գիմոյ եղլ։

Նոյն միջոցին պաշտօնն ու ասաեցաւ։ Դերդիպ եղաւ գոգ ուղին վրայ քանի մը կոմիտէ արհեստ լաց պանիկներ, եւ եղաւ ասրիով բոնուած մարդի եան մատնուան եւ անոսպերերուվ ամբ ու ազդիպոյն բրուտիւ գագաղը վերցուցին տարին։

Լուդովիկոս իրեն հանար պատրաստուած կարգի վրայ գրաւեցաւ, եւ յանգիստոյ ոտքն գնեցնելու։ Հոն բարկութեան եւ. վրեժխնդրութեան գոր Ալեքսիին ասոնն ամենեն զարհուրելի հարուածը պիտի տայ եղեր։

Գնչուտ եկեղեցատոյր կատարին անկիներ բոլորան, սեռեր խորհրդներու մէջ բնկղմած՝ լուս իր ինոր, գրքերը կը ծոցը վրայ խնարհած, ճակատը խորտուած կնձռուած, ոչքը յառած սեւեռած էր, եւ երբեմն խեղճ շարժումներէն ասոնց մէջ ուսեցած զարհուրելի պատերազմ կը նշմարուէր։ Խեղճ կրկին հետ կ'կուռէր։ Դժբախտութիւնամբ ան ներքին մարտուն քիչ սեւեց, ցաւ՝ խոշմանքին ձայնը լսեցաց ու բարեմանակոյ կերպն սեւեր ճակատին ու բանուորութիւն ասացաւ։

Վերջին պատասխանն մեռ հասած ասենին՝ այլ եւոյ խաղերու զրաղած գատարկաշրջիկ մարդիկ ու պարկներն, սարմանարներու սրձակնոն ձայները, երբեմն ցոյ ու սնպատեան. երգերն ու բազմիկ հեռաշրջիներու բարձրաձայն քրքիջները Ալեքսիին բարկութիւնն աւելի դրդեցին։

(Պիտի շարունակուի)

ԸՆԹԱՑԻԿ ԳՐԱՄԱՆԹԻՒԹԻՒՆ

ԳԻՆԵՆԱ, ՄԱՅԻՍԻ 22

Ամստերտամ 100 ընդ ազգի թղթեր	256¼ ասպ.	փիաստր	3 տոկ.
Աւիոնուրի 100 ընդ ազգի փիաստրն	122¼ „	„	½ „
Լիվոռնոյ 300 դոռիսն. լիրա	120⁷/₈ „	„	2 „
Լոնտոն 1 փաունտ ոսկերքին	12.19 „	„	1 „
Համպուրգի 100 մարկայ թղթեր	271¾ „	„	2 „
Մադրիտ 300 ֆրանք	145¾ „	„	2 „
Մարսիլիա 300 ֆրանք	122¾ „	„	2 „
Վիեննայ 300 ֆլորին	115⅝ „	„	2 „
Փարիզ 300 ֆրանք	115⅝ „	„	2 „
Իրանդիա. առ Մայն 120 ֆիսար	121½ „	„	3 „
Պոլիս (Մայիսի 17) 372—374 փարայ	1 „	„	31 տ.